

## 2. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА МІСІЯ.

### 1. Сутність «концепції сталого розвитку».

Сталий розвиток (англ. *Sustainable development*) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі наявні світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

*Сталий розвиток — це керований розвиток.* Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Водночас з'явилися дослідження американського вченого Н. Джорджеску-Рогена, який пов'язує розвиток економіки з природними обмеженнями та робить спроби поєднати термодинаміку з економікою довкілля. Дослідження Н. Джорджеску-Рогена проводилися незалежно від К. Боулдинга, який у 1966 р. був визнаний за обґрунтування довкільних проблем принципу рівноваги речовини, а також від Г. Айреса і Л. Кохрсена, які використовували підхід балансу матеріалів та вхідних і вихідних системах<sup>[1]</sup>.

Варто відзначити, що досягнення оптимального варіанта розвитку декларують ряд країн, у кожної країни свій шлях розвитку. В одних цей шлях «тільки починається, у інших вже розпочався, треті вже стали на шлях сталого економічного розвитку (США, Японія, країни Європейського Союзу)»<sup>[2]</sup>. Існує багато і таких країн, яким не до сталого розвитку і вони його не сприймають. На перше місце вони ставлять одну стратегічну мету — вижити. Саме такі країни провокують загрози, що поширюються до інших держав та їхніх регіонів. Досягти сталого розвитку регіонів надзвичайно важко, адже близьке сусідство з іншими державами формує загрозу екологічної небезпеки, а глобалізація, що стрімко набрала обертів, сприяє утворенню та загостренню економічних та соціальних небезпек, що зрештою торкаються регіонального розвитку.

### 2. Історія формування концепції сталого розвитку

Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку, системно висвітленої в монографії «По за зростанням: економічна теорія сталого розвитку» («англ. *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*»), є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку Дейлі Герман. Спираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, Г. Дейлі логічно тлумачить термін «сталий розвиток» як означення гармонійного, збалансованого, безконфліктного

прогресу всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

В 1980-х рр. почали говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування, необхідність стійкого розвитку екосистем. «Всесвітня стратегія охорони природи» (ВСОП), прийнята в 1980 р. за ініціативою ЮНЕП, Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) і Всесвітнього фонду дикої природи вперше в міжнародному документі містила згадку стійкого розвитку. «Турбота про планету Земля — Стратегія стійкого життя» було другим виданням ВСОП і датується жовтнем 1991 р. У ній підкреслюється, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем Землі, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно: зберегти системи підтримки життя (життєзабезпечення), зберегти біорізноманітність і забезпечити стійке використання поновлюваних ресурсів. З'явилися дослідження з екологічної безпеки як частини національної і глобальної безпеки.

У 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) під головуванням експрем'єра Норвегії Брундланд Г. Х. приділила основну увагу необхідності «сталого розвитку», як розвитку, який забезпечує потреби нинішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнього покоління задовольнити свої власні потреби. Це формулювання поняття «сталий розвиток» зараз широко використовується як базова в багатьох країнах. Крім того, вона стверджувала, що основна ідея людських суспільств має полягати в активізації пошуку кращого життя, добробуту<sup>[4]</sup>.

Термін «сталий розвиток» на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році в рамках прийняття «Порядку денного на XXI століття» визначався як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»<sup>[5]</sup>. Всі наступні визначення поняття за основу брали саме це тлумачення сталого розвитку. Власне термін «сталий розвиток» має досить суперечливий характер. Дане поняття відповідає російському «постоянный / стабильный», тобто постійний/стабільний розвиток, проте у країнах СНД неабиякого поширення набув термін «устойчивое развитие» Англомовний оригінал розглянутого поняття — «sustainable development»- означає «підтримуваний розвиток». Досить цікавим є французький варіант даного терміну — «developpment durable» — «міцний/тривалий розвиток». У будь-якому випадку термін перекладається у значенні «сталий розвиток», хоч і породжує різне розуміння його змісту.

Ідеї сталого розвитку були офіційно проголошені на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro у 1992 р. Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області. У головному документі, прийнятому на цій конференції, «Порядку денному на XXI століття» (Agenda 21), що розглядався в якості програми всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням наступних цілей:

- високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу,
- задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду <sup>[8]</sup>.

Відомо, що після Конференції в Ріо, попри всі декларації досягти рівноважного стану між економічним ростом, соціальною спільнотою та навколишнім природним середовищем, цього так і не сталося. Навпаки, ситуація погіршилась і ускладнюється з кожним днем. Хоча спроби подолати кризові явища в соціальній, економічній та екологічній сферах на різних рівнях соціо-еколого-економічних систем (глобальному, національному, регіональному та локальному) робились неодноразово. Це також підтверджують міжнародні конференції, присвячені досягненню сталого розвитку, що проводились впродовж останніх двох десятиліть.

У грудні 1997 р. в Кіото (Японія) було підписано міжнародну угоду, що містить конкретні заходи по скороченню викидів газів, що викликають парниковий ефект. Цю міжнародну угоду, що отримала назву Кіотський протокол, підписали представники 38 країн та ЄС. Цей документ міг стати першим ефективним інструментом стимулювання сталого розвитку на різних рівнях розвитку суспільства — від глобального до регіонального.

Боннська угода встановлювала також правила розрахунку викидів таких газів, схему торгівлі квотами на викиди між державами, систему контролю за виконанням зобов'язань підписантами Кіотського протоколу. Передбачалося, що підписання Кіотського протоколу відбудеться на саміті в Йоганнесбурзі в 2002 р. Проте, ключове питання — ратифікація Кіотського протоколу, на саміті в Йоганнес-бурзі остаточно вирішене не було. Головною причиною стала невизначеність наукових знань про дію «парникових» газів на довкілля і глибокі розбіжності між учасниками відносно координуючих можливостей ринкових механізмів. В результаті Кіотський протокол набрав чинності лише в лютому 2005 р. і його механізм, у тому числі, система міжнародної торгівлі квотами на викиди, в наш час <sup>[Кому?]</sup> проходить лише першу практичну перевірку, натомість дія самого документа вичерпується у 2012 р.

### **Початок XXI століття**

Досить важливим з точки зору стимулювання сталого розвитку були рішення, прийняті на Міжнародній конференції з фінансування розвитку (International Conference on Financing for Development). Конференція проходила у Монтерреї (Мексика) 18-22 березня 2002 р. Глави держав і

урядів країн світу, від-значаючи дефіцит ресурсів, закликали досягти інтернаціонально погоджених цілей розвитку, у тому числі тих, що містяться в Цілях Тисячоліття. Для цього вони запропонували використовувати такі інструменти: податкові важелі, інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру, розвиток ринків капіталу через банківські системи, проводити розсудливу бюджетну і грошову політику. Також зменшувати вплив інфляції, сприяти високим нормам економічного зростання, повній зайнятості, викоріненню бідності, ціновій стабільності<sup>[9]</sup>.

Наступним етапом втілення ідей сталого розвитку на міждержавному рівні було проведення Світового саміту зі сталого розвитку (Саміт Землі 2002, Rio+10) World Summit on Sustainable Development (Earth Summit 2002). Саміт являв собою зустріч керівників країн та урядів світу на найвищому рівні в Йоганнесбурзі з 26 серпня по 4 вересня 2002 р. Зустріч дала змогу об'єднати велику кількість інтересів, які представляли як голови держав та урядів, так і керівники та експерти від кожної з головних груп. В ній взяли участь більше 22 тис. людей, зокрема більше 8 тис. представників недержавних організацій, бізнесових структур та 4 тис. представників преси. На саміті було розглянуто результати, досягнуті країнами з виконання зобов'язань, взятих в 1992 та 1997 р., оцінено успіхи на шляху просування до сталого розвитку. Саміт у Йоганнесбурзі дав змогу визначити цілі, часові рамки і зобов'язання з широкого спектру питань, які покликані змінити життя у всіх регіонах світу, у тому числі, деякі нові цільові показники, пов'язані із забезпеченням базовими елементами санітарії, використанням і виробництвом хімічної продукції та ін. Найважливішим результатом зустрічі стало те, що міжнародні зобов'язання були доповнені низкою добровільних партнерських ініціатив зі сталого розвитку.

У процесі підготовки до зустрічі та на самій зустрічі було оголошено про більш як двісті партнерських пропозицій, зосереджених у багатьох вирішальних напрямках сталого розвитку у всіх регіонах світу. Для реалізації цих партнерств було виділено значні обсяги фінансування. В рамках саміту уряди країн прийняли два основні документи: Йоганнесбурзький план з імплементації та Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку. На саміті було відмічено, що за минуле десятиліття рішення, прийняті з довілля охорони і переходу до сталого розвитку, багато в чому виявилися не виконаними. Попри загальне економічне зростання, глобалізаційні процеси, що розвернулися, не принесли істотного поліпшення якості життя більшої частини людства, а допомога країнам, що розвиваються, скоротилася. Так, розвинені країни на фінансування заходів за рішенням екологічних проблем і розвиток виділяли бідним країнам світу в середньому не більше 0,3% від ВВП замість рекомендованих ООН — 0,7% (США, наприклад, відраховували засоби у розмірі 0,1% ВВП). У той же час уряди розвинених держав продовжували субсидувати національних виробників. Причому бюджетні витрати зросли з 650 млрд. дол. до 1,5 трлн.дол. в рік. Цієї суми, як вважають експерти, сповна вистачало б для повного виконання заходів, намічених у порядку денному на ХХІ століття.

Для реалізації прийнятих в Йоганнесбурзі зобов'язань учасники саміту виступили з конкретними ініціативами. Так, США оголосили про виділення 970 млн. дол. протягом трьох років на проекти в області водопостачання і санітарії, про інвестування 90 млн.дол. в 2003 р. в програми сталого розвитку сільського господарства, про виділення 53 млн.дол. на лісове господарство в період 2002—2005 рр. Європейський союз оголосив про ініціативу «Вода для життя», яка передбачає залучення партнерів для вирішення завдань в області водопостачання і санітарії в основному в Африці і Центральній Азії, а також виступив з ініціативою партнерства в області енергетики з об'ємом інвестицій 700 млн.дол. та ін. Десять основних електроенергетичних компаній «Європейської сімки» підписали з ООН документи про сприяння в технічній співпраці по розробці проектів у сфері енергетики в країнах, що розвиваються. Тобто, рішення, ухвалені на саміті мали позитивний вплив на просування ідей сталого розвитку, особливо з позицій його стимулювання.

### **3. Базові принципи концепції.**

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Таке тлумачення терміну розкритиковане Г. Дейлі і є не лише грубою помилкою, але і його профанацією.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.
3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучніше життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф — злидні, які стали у світі звичайним явищем.
4. Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.
5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

## **Приклади впровадження концепції**

- Будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень — щоб не погіршувати стан довкілля.
- Зростання виробництва зерна не повинно супроводжуватися виснаженням чи іншим погіршенням якості ґрунту.
- Видобування корисних копалин (наприклад металевих руд, вугілля) має супроводжуватися створенням підприємств, що не залежать від цього видобутку. Таким чином, щоб після вичерпання майбутні покоління (а часто й поточні) не мали економічних проблем.
- У приватному сенсі — заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконувану роботу.
- Медичні препарати та хірургічні операції повинні не лише вирішувати поточну проблему, але й не призвести до погіршення стану здоров'я пацієнта у майбутньому, часто це включає і здоров'я наступних поколінь.
- Навчання та використання праці жінок не повинне приводити до відмови від виконання основного обов'язку — народження дітей. Фактично найбільша шкода, яка може бути завдана майбутнім поколінням — це пряме їх знищення.

## **4. Формування системи екоменеджменту у економіці сталого розвитку**

На початку нового тисячоліття, коли людство переживає важкий період загрозливого розростання глобальної екологічної кризи, необхідно дбати про шляхи її нейтралізації, подолання та ліквідації.

Погіршення екологічної ситуації і стану довкілля середовища вимагають сьогодні пріоритетності у вирішенні екологічних питань відносно економічних. Розв'язання екологічних проблем сприятиме і економічному розвитку держави, регіону, території. Однак незадовільна економічна ситуація не дає змоги швидко розв'язувати екологічні питання. Тому вбачається тісний взаємозв'язок між економічними і екологічними чинниками розвитку суспільства та сталого і екологічно безпечного розвитку. Відповідно, для того, щоб досягти екологічно збалансованого розвитку рекреаційних територій, необхідно перебудувати структуру курортно-рекреаційних комплексів, забезпечити соціальну, економічну та екологічну безпеку, раціоналізувати процеси природокористування відповідно до природно-ресурсного потенціалу території.

Передумовою вдалого стратегічного планування, метою якого має стати знаходження шляхів забезпечення найбільш конкурентоспроможних рішень, прийнятих в області керування природоохоронною діяльністю, повинна стати система екологічного менеджменту.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища має чотири цільові основні функції. Це, насамперед, дотримання природоохоронного законодавства, контроль за екологічною безпекою,

проведення природоохоронних заходів і досягнення погодженості дій державних і громадських органів. З них найрозвиненішими є перші дві цільові функції: реалізація і контроль.

Розглядаючи передумови формування системи екоменеджменту, необхідно розглядати діяльність не лише Міністерства екології та інших відомств природно-ресурсного блоку, оскільки екологічні проблеми виникають ще на етапі добування, перетворення та споживання природних ресурсів. Головним завданням екологічного менеджменту на територіальному рівні повинно стати управління захистом навколишнього середовища і природокористування для забезпечення стійкого (збалансованого) розвитку курортно-рекреаційних територій, що полягатиме в економічно ефективному і екологічно безпечному природокористуванні.

Незважаючи на багатозначність поняття «менеджмент», сьогодні воно переважно означає управління на локальному рівні. Відповідно термін "екологічний менеджмент" розглядається переважно в таких значеннях:

- а) як діяльність громадських екологічних організацій;
- б) як сукупність засад, методів і засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства;
- в) як система управління окремим природним комплексом, що підлягає особливій охороні;
- г) як частина загальної системи управління, яка містить організаційну структуру, діяльність з планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для формування, здійснення, аналізу та актуалізації екологічної політики конкретної організації.

За даними міжнародних стандартів, система екоменеджменту - це частина загальної системи менеджменту, яка містить організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси і ресурси для розроблення, реалізації, оцінки досягнутих результатів реалізації і вдосконалення екологічної політики, цілей і завдань.

Всі ці обґрунтування системи екоменеджменту стосуються насамперед економічних суб'єктів, які функціонують на рекреаційних територіях. Але відповідна система повинна існувати не лише на підприємствах, але і у державних відомствах і органах влади. У такому випадку, якщо менеджмент розглядається на локальному рівні, то на регіональному та загальнодержавному рівні повинна бути система екологічного управління.

Екологічне управління передбачає спрямування діяльності державних органів і економічних суб'єктів на дотримання вимог природоохоронного законодавства, а також розроблення відповідних проектів, програм для досягнення природоохоронних цілей.

У сучасному, найзагальнішому, розумінні екологічний менеджмент - це сукупність всіх видів діяльності, які прямо чи частково пов'язані з охороною навколишнього природного середовища.

Система екологічного менеджменту не є сталою для всіх суб'єктів. За наявності та інтеграції систем екоменеджменту економічних суб'єктів і

екологічного управління рекреаційною територією регіональними та державними органами влади говорять про:

- 1) наявність окремих елементів у кожній системі;
- 2) наявність елементів, які одночасно можуть належати іншій системі;
- 3) взаємодію між елементами, які можуть впливати на зміну стану інших елементів системи;
- 4) відкритість як елементів, так і всієї системи через обмін і взаємозв'язок із зовнішнім середовищем;
- 5) наявність входів і виходів, де виходи можуть бути позитивним корисним результатом у вигляді товарів і послуг, або негативним у вигляді відходів виробництва чи споживання;
- 6) здатність системи до адаптації і самоорганізації.

Відповідно екологічний менеджмент можна класифікувати:

1. За об'єктами:
    - 1.1. Екологічний менеджмент суб'єктів екологічно небезпечної діяльності;
    - 1.2. Екологічний менеджмент джерел екологічної безпеки;
    - 1.3. Екологічний менеджмент окремих природних комплексів.
  2. За суб'єктами:
    - 2.1. Внутрішній - здійснюється в межах самого об'єкта управління;
    - 2.2. Зовнішній - здійснюється зовнішніми суб'єктами управління щодо даного об'єкта управління.
  3. За обсягом:
    - 3.1. Цілісний - охоплює усі екологічні характеристики об'єкта управління;
    - 3.2. Частковий - охоплює лише частину екологічних характеристик об'єкта управління.
  4. За джерелами правового регулювання:
    - 4.1. Системний - здійснюється шляхом впровадження на об'єкті менеджменту встановленої законодавством системи екологічного менеджменту;
    - 4.2. Безсистемний - здійснюється відповідно до загальних норм екологічного законодавства.
  5. За напрямками управлінського впливу:
    - 5.1. Екологічний менеджмент природокористування;
    - 5.2. Менеджмент екологічного ризику;
    - 5.3. Обслуговувальний екологічний менеджмент (охоплює інформаційне забезпечення, взаємодію з державними органами, громадськими організаціями, створення екологічних фондів, екологічне страхування, екологічний тренінг та інші види обслуговувальної діяльності, яка входить до системи екологічного управління, але не стосується безпосередньо ні природокористування, ні управління екологічним ризиком).
- Хоча існує різноманітна класифікація екологічного менеджменту, проте механізм його здійснення залишається практично незмінним для будь-яких суб'єктів його реалізації. Механізм екологічного менеджменту діє так:



суб'єкт екологічного менеджменту, яким може бути елемент рекреаційного комплексу, управляє об'єктом екологічного менеджменту, тобто передбачається прийняття і реалізація управлінських заходів суб'єкта на об'єкт - таких, як планування, аудит, фінансування, інформування. Результатом таких дій є фактичний стан об'єкта впливу. Завершальним етапом є порівняльна оцінка відхилень фактичного стану об'єкта екологічного менеджменту від його ідеального стану, через порівняння їх екологічних аспектів, під якими розуміють характеристики функціонування об'єкта щодо вимог екологічного законодавства та вирішення екологічних завдань. Треба зауважити також, що ідеальний стан, до якого прагне суб'єкт екологічного менеджменту, має власні фактори, які його визначають: екологічне законодавство, екологічна криза, екологічна свідомість і екологічна культура.

Діяльність у галузі охорони природи і використання природних ресурсів повинна регулюватися стандартами. Дія цих стандартів поширюється на управління навколишнім середовищем з метою забезпечення економічних суб'єктів необхідними інструментами і механізмами управління навколишнім середовищем для досягнення їхніх екологічних і економічних цілей.(Рис.1.1.).

Всі завдання і критерії оцінки програм і проектів в системі екологічного менеджменту спрямовуються на постійне покращання (вдосконалення). Такого постійного покращання необхідно досягати в усіх напрямках діяльності економічних суб'єктів. Оскільки так створюється передумова для оцінювання ефективності екологічної діяльності економічних суб'єктів, то це є способом досягнення позитивних стосунків з усіма зацікавленими сторонами.

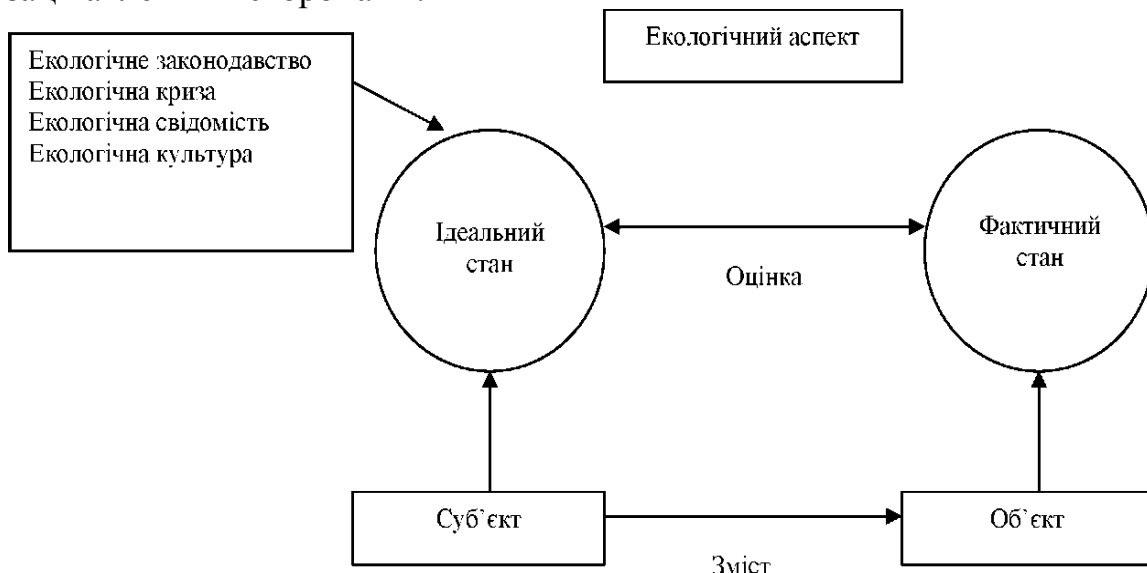


Рис. 1.1. Механізм екологічного менеджменту

Відповідно до ДСТУ ISO 14001 модель системи екоменеджменту має такий вигляд

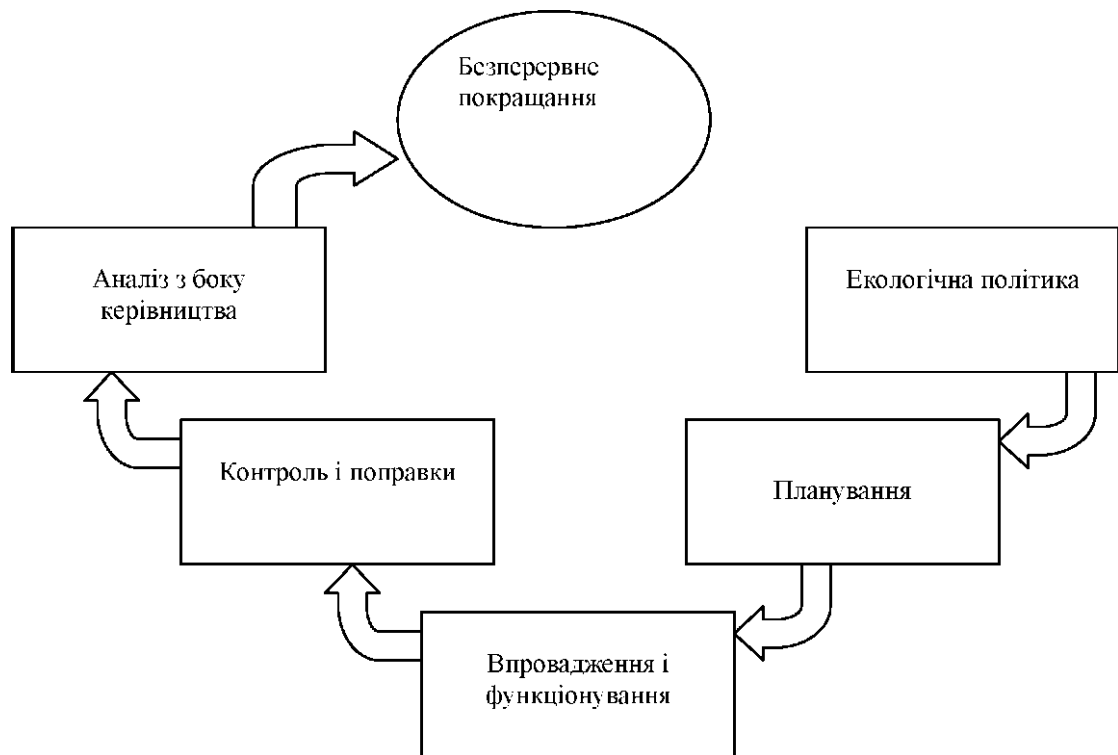


Рис. 1.2. Система екологічного менеджменту

Основною метою цього стандарту є охорона навколишнього природного середовища. Проте він не визначає вимоги екологічних характеристик економічних суб'єктів, а передбачає дотримання вимог чинного екологічного законодавства. Це означає, що всі економічні суб'єкти, що формують рекреаційний комплекс, володіючи різними екологічними характеристиками та маючи різні екологічні цілі, однаково відповідають вимогам даного стандарту.

На жаль, законодавство України про екологічний менеджмент ще недостатньо розвинуте. Відповідно існують проблеми поєднання вимог міжнародних стандартів і вітчизняного законодавства. Наразі правове регулювання екологічного менеджменту здійснюється в двох напрямках:

а) визначення еколого-правового статусу економічних суб'єктів екологічно небезпечної діяльності;

б) впровадження систем екологічного менеджменту. Істотним недоліком напрямків правового регулювання є розкиданість правових приписів щодо здійснення екологічного менеджменту в численних актах екологічного законодавства.

Кожен із законів України, що стосується природоохоронної діяльності, визначає окремі аспекти екологічного менеджменту підприємства, або порядок застосування окремих заходів екологічного менеджменту (статистична екологічна звітність, екологічний облік, інформування, оцінка екологічного впливу тощо). Такий стан справ призводить до неефективності екологічного законодавства України в частині здійснення екологічного менеджменту підприємств.

Також спостерігається недостатня ефективність в управлінні охороною навколишнього середовища та природокористування, що пояснюється передусім недосконалістю інформаційного забезпечення процесів прийняття рішень. Насамперед це стосується інформації про наявні природні ресурси, їх економічну оцінку, взаємовплив природних і курортно-рекреаційних ресурсів на інші компоненти навколишнього середовища. Наступною проблемою є недосконалість системи розроблення і реалізації регіональних програм захисту навколишнього середовища і природокористування, що знижує їхню результативність. Це пояснюється слабкою відпрацьованістю методології їх розроблення і застосування в сучасних економічних умовах та існуванням проблеми виділення бюджетних коштів на природоохоронні заходи.

Комунікації в системі екоменеджменту дають змогу обмінюватися інформацією всередині системи, а також із зовнішніми зацікавленими сторонами із питань планування, практичної реалізації, моніторингу, контролю, оцінки. Такими зацікавленими сторонами можуть бути громадські організації, інвестори. Але тут повинна проявлятися взаємозалежність зацікавлених сторін, тобто сторони повинні бути взаємно зацікавленими в реалізації екологічного проекту, програми, системи. Державна влада повинна розглядати такі курортно-рекреаційні організації як такі, що прагнуть розвивати регіональні і національні плани дій із захисту навколишнього середовища. Своєю чергою, курортно-рекреаційні підприємства повинні враховувати екологічні інтереси населення, державних органів, інвесторів, партнерів.

Система екологічного менеджменту за стандартом ISO 14001 частіше застосовується підприємствами для просування своєї продукції і дуже рідко використовується муніципалітетами. Але за невеликої вартості впровадження вона дасть змогу значно покращити управління містом чи територією, дозволить заощадити природні ресурси і зменшити їхні витрати.

У системі сталого (збалансованого) розвитку, основною метою якого є забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, збереження якості навколишнього природного середовища і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, впровадження системи екоменеджменту у сферу природокористування на місцевому та регіональному рівнях передбачають виконання заходів, пов'язаних із розробленням та прийняттям екологічної політики, екологічним аналізом діяльності структурних підрозділів, внутрішнім екологічним аудитом, коригуванням процедур. Але процесу впровадження системи екологічного менеджменту повинні передувати такі передумови:

1. Застосування менеджменту якості, який повинен стати основою для розвитку екологічного менеджменту;
2. Формування екологічної політики відповідно до стандартів ISO 14000;

3. Попередня екологічна оцінка і встановлення процедури ідентифікації екологічних аспектів, необхідна для визначення тих видів діяльності, які найбільше впливають на навколишнє середовище;

4. Відповідність стандартам і отримання сертифікату відповідності стандартам у галузі менеджменту якості;

5. Планування діяльності у галузі екологічного менеджменту;

6. Поєднання екологічних і економічних цілей підприємства;

7. Підготовка, впровадження і виконання програм.

Результатом впровадження системи екоменеджменту буде покращання екологічних характеристик як суб'єкта, так і об'єкта екоменеджменту. Система екоменеджменту забезпечить таке покращання шляхом вдосконалення програм і проєктів, екологічні аспекти яких визначаються, враховуючи внутрішні передумови економічного суб'єкта та зовнішніх обставин. Економічний суб'єкт самостійно визначає сфери застосування стандартів управління на рівні організації, функціонального підрозділу або конкретного напрямку діяльності.

Розроблення, впровадження і виконання програми дуже важливі для досягнення успіху у функціонуванні системи екологічного менеджменту. Ці програми описують діяльність курортно- рекреаційного комплексу із досягнення поставлених цілей, вирішення завдань екологічного менеджменту, визначення часових обмежень та відповідальності працівників під час виконання екологічної програми.

Реалізація програм неможлива без чітко усвідомленої екологічної політики. Екологічна політика повинна стати першоджерелом усього процесу впровадження, розвитку, реалізації, вдосконалення системи екологічного менеджменту курортно-рекреаційного комплексу, діяльність якого направлена на покращання екологічних показників діяльності. Ефективність екологічної політики залежить насамперед від прихильності керівництва до екологічної діяльності загалом, виконання зобов'язань відносно законодавчих вимог, нормативно-правових актів, нормативно- технічних вимог, а також від дотримання принципу послідовного покращання.

На основі чітко сформульованої політики створюється основа для стратегічного розвитку курортно-рекреаційного комплексу в напрямку екологізації. Це дасть змогу встановити першочергові цілі, спрямовані на покращання екологічних показників діяльності курортно- рекреаційного комплексу, а також чітко сформулювати ті аспекти екологічної діяльності, зміну яких можна контролювати та передбачати.

Найважливіші екологічні аспекти власне і визначають пріоритетні напрямки функціонування системи екологічного менеджменту курортно-рекреаційного комплексу. Головною проблемою тут є бажання вітчизняних курортно-рекреаційних комплексів, котрі зацікавлені у перевагах використання системи екологічного менеджменту та ідентифікували екологічні аспекти шляхом встановлення головних цілей і завдань, тим самим покращуючи показники діяльності. Поряд з цим існує певна загроза бездіяльності керівників у цій ситуації. Це передусім пояснюється тим, що

для аналізу екологічних завдань необхідні кошти та планування діяльності у межах екологічного менеджменту.

Вимоги до планування управління навколишнім середовищем повинні враховувати ті важливі аспекти, які значно впливають на навколишнє середовище та які визначають екологічні цілі економічного суб'єкта.

Впровадження та функціонування екологічного менеджменту передбачають виконання відповідних управлінських функцій, розподіл повноважень і відповідальності з метою забезпечення ефективного управління навколишнім природним середовищем та раціоналізацією природокористування. Для виконання програм і проектів екологічного менеджменту суб'єкт повинен володіти матеріальними, технічними, трудовими, інформаційними ресурсами. Оскільки успішне виконання програм і проектів залежить від участі усіх учасників процесу, то і відповідальність їхня не повинна обмежуватись лише їхніми функціями.

Контроль і поправки, необхідні для коригування програм і проектів у процесі реалізації, викликані зміною зовнішньої ситуації та внутрішніми чинниками. У цьому випадку може розглядатися ситуація зі зміною економічної ситуації, зміною законодавства, нестачею необхідних ресурсів, термінами виконання та ін.

Аналіз з боку керівництва передбачає оцінювання ними фактичного стану об'єкта екологічного менеджменту із бажаним станом. Цей аналіз необхідний для оцінювання ефективності впроваджених заходів і майбутнього їх вдосконалення. Він також дає можливість оцінити ефективність відповідних процедур, відповідність проголошеної екологічної політики, а також представити необхідні результати зацікавленим сторонам.

Постійне вдосконалення передбачає розвиток системи управління навколишнім природним середовищем і раціональним природокористуванням з метою покращання екологічних характеристик суб'єкта та об'єкта управління відповідно до екологічної політики.

Отже, система екологічного менеджменту повинна забезпечувати стійкий розвиток у трьох напрямках: екологічному, економічному і соціальному. В екологічному напрямку критеріями стійкого розвитку треба вважати раціональне використання відновлюваних ресурсів, що не перевищує їхньої здатності до відновлення, обмежене використання невідновлюваних ресурсів повинно відбуватися шляхом відтворення подібних ресурсів-замінників, пошуку та розвитку розвіданих запасів; викиди шкідливих речовин мають бути в допустимих межах для курортно-рекреаційних екосистем з урахуванням їхніх функцій, рекреаційне навантаження на природні ландшафти - знаходитися в межах норми з урахуванням природних комплексів та сезонності, темпи антропогенного навантаження на екосистеми не повинні перевищувати здатності до адаптації природних систем. Економічні критерії стійкого розвитку повинні стосуватися цін, які відбивають обмеженість ресурсів. Виходячи з цього, потрібно створити такі умови конкуренції, щоб врахувати спеціалізацію того чи іншого курортно-рекреаційного закладу та сприяти виникненню і

збереженню нормального функціонування ринків, стимулювати інноваційний процес для забезпечення процесу довгострокового планування у розвитку суспільства та задоволення майбутніх потреб. Як зазначається авторами, доцільно застосовувати примусові методи екологізації, тобто встановлення платежів і зборів за забруднення навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Це призведе до того, що екологічно шкідливі з погляду природокористування процеси будуть не вигідними для подальшої економічної діяльності і ведення конкурентної боротьби. Хоча, як зазначено у, такі примусові методи є недосконалыми, оскільки невисокий рівень платежів пояснюється побоюваннями покласти непосильний фінансовий тягар на економічних суб'єктів. Значного вдосконалення потребують заохочувальні методи: різного роду пільги, субсидування. Соціальна складова повинна передбачати збереження довкілля для сучасних і майбутніх поколінь.

Інтеграція екологічно значимих напрямків діяльності у загальну систему менеджменту може привести до ефективного впровадження системи екологічного менеджменту, а також спричинити підвищення ефективності організації загалом та уточнення розподілу обов'язків, позицій в управлінні.

Для розвитку та інтеграції систем менеджменту потрібно приймати єдину політику і розробляти тісно взаємопов'язані цілі, завдання і програми у галузі охорони здоров'я, навколишнього середовища і безпеки.

Впровадження екологічного менеджменту на економічному суб'єкті треба розпочинати із аналізу всіх існуючих на підприємстві проблем - як внутрішніх, так і пов'язаних з основними напрямками діяльності, для того, щоб виявити особливості взаємодії організації із навколишнім середовищем. Це потрібно тому, що система екологічного менеджменту охоплює всі сфери діяльності організації, її аспекти, політику.

Сформована система екоменеджменту може виконувати завдання у таких напрямках:

1. Задачі прямого екологічного управління, такі як контроль за використанням природних ресурсів, організація збирання відходів, водозабезпечення, відділення стічних вод, контроль за забрудненням повітря і вод тощо;

2. Співуправління екологічними завданнями, тобто об'єднання зусиль для вирішення екологічних проблем та виконання завдань із відповідними відомствами муніципалітетів, що займаються вирішенням екологічних питань, таких як планування землекористування і природокористування та інші;

3. Забезпечення інформацією, консультації з питань екології, охорони довкілля і раціонального природокористування всіх політичних і адміністративних органів місцевої адміністрації і населення.

До основних економічних вигод після впровадження системи екоменеджменту, крім попередження впливу на навколишнє середовище, належать переваги, пов'язані із:

- формуванням сприятливого іміджу, ґрунованого на екологічній усвідомленості;
- залученням інвесторів
- можливістю впливу на рекреантів і покращання конкурентоспроможності наданих послуг шляхом створення додаткової вартості і цінності для споживача;
- можливістю для підвищення ефективності маркетингу;
- територіальним лідерством.

До переваг зацікавлених сторін (ґромадськості, інвесторів, органів влади) належать:

- раціоналізація (зменшення) використання природних ресурсів, що дасть змогу зменшити навантаження на навколишнє природне середовище і забезпечити потребу у таких ресурсах майбутнім поколінням;
- залучення інвестицій дасть змогу реалізувати доцільні екологічні проекти не лише з погляду екологічної, але й економічної ефективності. Це покращить природні умови існування населення та забезпечить процвітання регіону чи території в економічному плані;
- розвиток відносин з органами державної влади дасть змогу всім зацікавленим сторонам отримати всю необхідну інформацію про екологічну діяльність курортно-рекреаційної організації, про їх плани і програми.

Система екоменеджменту повинна сучасний соціально-економічний розвиток спрямувати в абсолютно новому напрямку екологічної політики та створити передумови для функціонування моделі сталого (збалансованого) та екологічнобезпечного розвитку.

1. Сталий розвиток суспільства: [навчальний посібник] / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серєда, Т. Тимочко. – [2 вид.]. – К., 2011. – 392 с.
2. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / [В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко та ін.]. – К.: Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – 88 с.
3. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
4. Бондар О.І., Хорєнжєя І.В., Хорєнжєя А.О. Екологічна безпека та сталий розвиток - основоположні аспекти екологічної політики.
5. Добуш Ю.Я. Формування системи екоменеджменту у економіці сталого розвитку.
6. Екологічна енциклопедія: У 3 т./ Рєдколегія: А.В.Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т.3: О – Я. – 472 с.: іл. – (В опр.).
7. Майєр Джєральд М., Раух Джємс Е. Філіпенко Антон. Основні проблеми економіки розвитку. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.